

Οργάνωση και γεωγραφική διάρθρωση των υπεργολαβιών παραγωγής*

JOHN HOLMES

Μετάφραση: ΣΟΦΙΑ ΣΚΟΡΔΙΛΗ

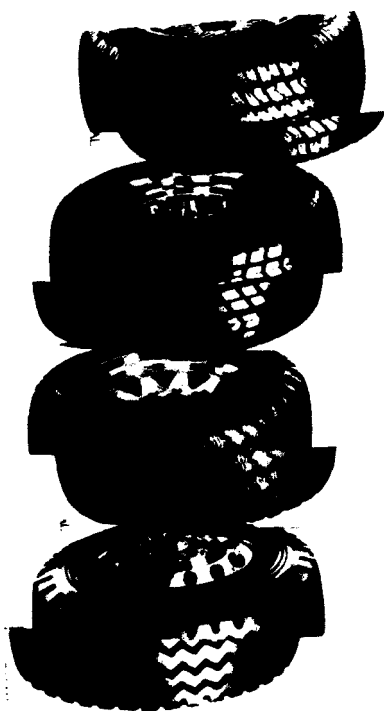
Η ΥΠΕΡΓΟΛΑΒΙΑ παραγωγής συνεχίζει να είναι ένας σημαντικός παράγοντας για την οργάνωση και τη γεωγραφική διάρθρωση κάποιων βιομηχανικών κλάδων στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες. Ας πάρουμε για παράδειγμα την αυτοκινητοβιομηχανία στον Καναδά. Η εν λόγω βιομηχανία συνίσταται σε δύο βασικούς υποκλάδους με σημαντικά διαφοροποιημένες οργανωτικές δομές: τον υποκλάδο της συναρμολόγησης του αυτοκινήτου, και τον υποκλάδο των ανταλλακτικών και εξαρτημάτων. Ο πρώτος χαρακτηρίζεται από αξιοσημείωτη συγκέντρωση της παραγωγής: η συναρμολόγηση σε μεγάλη κλίμακα διεκπεραιώνεται σε ξένης ιδιοκτησίας εργοστάσια, χρησιμοποιώντας αρχέτυπες φορτιστικές τεχνικές παραγωγής και καλά οργανωμένη και συνδικαλισμένη εργατική δύναμη. Από την άλλη πλευρά, ο υποκλάδος των ανταλλακτικών και εξαρτημάτων χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων ποικίλων μεγέθους. Τα καταστήματα αυτού του τομέα περιλαμβάνουν από μικρά εργαστήρια που απασχολούν λιγότερους από μισή ντουζίνα εργαζόμενους, έως και μεγάλα εργοστάσια που απασχολούν περισσότερους από 700 εργάτες, με σημαντική διαφοροποίηση στον εκσυγχρονισμό της τεχνολογίας και στην τεχνική οργάνωση της παραγωγής. Πολλά από τα καταστήματα ανήκουν σε μικρές ανεξάρτητες καναδικές εταιρείες. Σύνθετες και εκτεταμένες διασυνδέσεις, με ποικιλία υπεργολαβικών σχέσεων, παρατηρούνται μεταξύ του μεγάλου «πρωτογενούς τομέα», των πολυεθνικών επιχειρήσεων του υποκλάδου συναρμολόγησης και των επιχειρήσεων του υποκλάδου ανταλλακτικών και εξαρτημάτων, που σε πρώτη ματιά φαίνεται να είναι μικρές ανεξάρτητες ανταγωνιστικές επιχειρήσεις (και απ' αυτή την άποψη καλούνται επιχειρήσεις του «δευτερογενούς τομέα»).

Παρόμοιες διευθετήσεις έχουν γίνει και σε αυτοκινητοβιομηχανίες άλλων χωρών, αλλά και σε άλλους κλάδους όπως τα ηλεκτρονικά, οι μεταλλικές κατασκευές και το έτοιμο ένδυμα (Watanabe, 1971· Friedman, 1977· Taylor and Thrift, 1982). Στην πραγματικότητα, ο «δευτερογενής» βιομηχανικός τομέας και οι «δευτερογενείς» τύποι παραγωγής και απασχόλησης, όπως η υπεργολαβία και η δουλειά με το κομμάτι εκτός εργοστασίου, φαίνεται να

είναι πολύ πιο διαδεδομένοι και επίμονοι στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές οικονομίες απ' ό,τι εθεωρείτο προηγουμένως. Μέχρι πρόσφατα, οι συμβατικές απόψεις (τόσο κατά τη νεοκλασική όσο και κατά τη μαρξιστική οικονομική ανάλυση) χαρακτήριζαν τέτοια φαινόμενα ως οριακά ή αρχαϊκά στοιχεία του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, που σταδιακά θα εξαφανίζονταν με τον συνεχή και προοδευτικό ορθολογισμό και τη συγκέντρωση της παραγωγής και του κεφαλαίου. Από αυτή την άποψη, προσέδιδαν στην υπεργολαβία και στην εργασία με το κομμάτι εκτός εργοστασίου μικρή μόνον αξία και θεωρητικό ενδιαφέρον και, συνεπώς, σε μεγάλο βαθμό έχουν αγνοηθεί από την οικονομική θεωρία. Ωστόσο τέτοιοι «δευτερογενείς» τύποι οργάνωσης της παραγωγής και της απασχόλησης όχι μόνο επιμένουν αλλά, υπό την επήρεια της τρέχουσας κρίσης αναδιάρθρωσης στην παγκόσμια οικονομία, έχουν προσλάβει νέα σημασία και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναδιάρθρωση των βιομηχανικών κλάδων σε εθνικό και πολυεθνικό επίπεδο. Για παράδειγμα, η διεθνής υπεργολαβία που είναι συνδεδεμένη με την ανάπτυξη ζωνών ελεύθερου εμπορίου και εξαγωγών λαμβάνεται σημαντικά υπόψη στη διαμόρφωση των διεθνών στρατηγικών ανάπτυξης, τις οποίες υιοθετούν οργανισμοί, όπως ο ΟΟΣΑ και η Διεθνής Τράπεζα (UNIDO, 1974· UNCTD, 1975· UNCTD, 1979· Berthomieu and Hanaut, 1980).

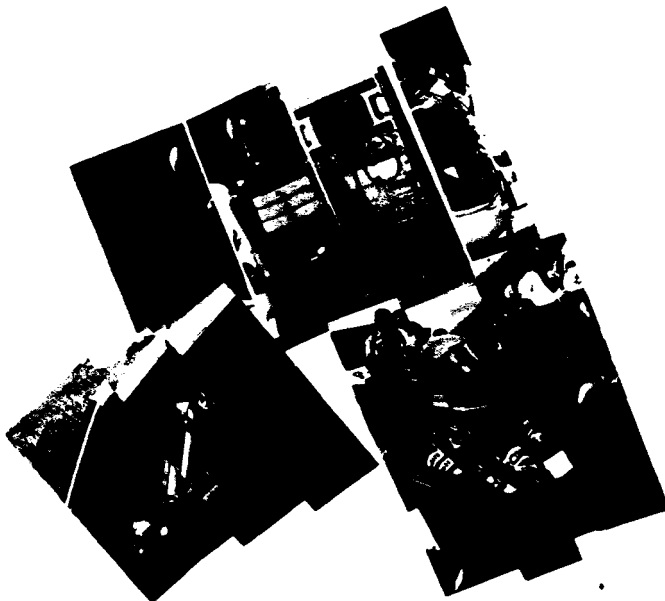
Εμπειρικά δεδομένα αποκαλύπτουν ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε χρόνων έχει σημειωθεί αξιολογη αποκέντρωση της παραγωγής και αντίστοιχη αύξηση των επιχειρήσεων του «δευτερογενούς» τομέα και της χρησιμοποίησης της υπεργολαβίας και της εργασίας με το κομμάτι εκτός εργοστασίου σε προηγμένες βιομηχανικές χώρες, όπως η Γαλλία και η Ιταλία (Berger and Piore, 1980· Mattered, 1980· Berger, 1981· Sabel, 1982· Murray, 1983· Brusco, 1982). Έχει παρατηρηθεί επίσης η επανεμφάνιση της εργασίας στο σπίτι και σε μικρά ημιπαρανόμα εργαστήρια στην καρδιά μητροπολιτικών περιοχών όπως η Νέα Υόρκη, το Λος Άντζελες, το Λονδίνο και το Τορόντο (Wolin, 1981· Ross and Trachte, 1983· Harrison, 1983· Johnson and Johnson, 1983).

Έτσι, λοιπόν, η αντοχή ακόμη και η επέκταση της χρησιμοποίησης ποικίλων

* Περιλαμβάνεται στην έκδοση: Scott A., Storper M. (eds.) (1986): *Production, work, territory. The geographical anatomy of industrial capitalism*. Allen and Unwin. Παρουσιάζεται εδώ με την άδεια του συγγραφέα.

επιχείρηση να αναλάβει την παραγωγή γι' αυτήν, σύμφωνα με προδιαγραφές ή σχέδια που της προμηθεύει, ή να ολοκληρώσει την επεξεργασία ενός υλικού, εξαρτήματος ή φάσης υποσυναρμολόγησης. Έτσι, η υπεργολαβία διαφοροποιείται από την απλή αγορά υλικών και εξαρτημάτων

οριακών τύπων εργασίας σε συνδυασμό με την αποκαθετοποίηση της παραγωγής τόσο σε προηγμένους βιομηχανικούς κλάδους όσο και σε παρακμάζοντες, μας καλεί να επανεκτιμήσουμε την πρακτική και θεωρητική σημασία διαφορετικών τύπων παραγωγής και οργάνωσης της εργασίας, όπως η υπεργολαβία και η εργασία με το κομμάτι εκτός εργοστασίου. Αντικείμενο αυτού του άρθρου είναι να εξετάσει το ρόλο που διαδραματίζουν η υπεργολαβία παραγωγής και ο σχετικός κατακερματισμός της αγοράς εργασίας στην οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών οικονομιών, καθώς και τις επιπτώσεις αυτών των μορφών οργάνωσης της παραγωγής στη γεωγραφική διάθροση της βιομηχανίας.

Η φύση της υπεργολαβίας

Η υπεργολαβία είναι από μόνη της περίπου «χαοτική έννοια»! Ο όρος χρησιμοποιείται χαλαρά και συχνά διφορούμενα στη βιβλιογραφία, και αρκετοί συγγραφείς διακρίνουν ταυτόσημες «υποκατηγορίες» των υπεργολαβικών σχέσεων μεταξύ δύο επιχειρήσεων (Houssiaux, 1957a· Sallez and Schlegel, 1963· Watanabe, 1971· Sharpston, 1975· Chaillou, 1977· Friedman, 1977). Πάντως, γενικά αποδεκτό είναι ότι τυπικά ο όρος υπεργολαβία αναφέρεται σε μια κατάσταση όπου μια επιχείρηση προσκαλεί μια άλλη ανεξάρτητη

από προμηθευτές, κατά το ότι μεταξύ των δύο εμπλεκόμενων επιχειρήσεων υφίσταται ένα ενεργό συμβόλαιο που ορίζει τις προδιαγραφές της παραγγελίας. Ωστόσο σε ορισμένους βιομηχανικούς κλάδους, όπως η αυτοκινητοβιομηχανία και τα ηλεκτρονικά, αυτή η διάκριση μεταξύ «προμηθευτή» και «υπεργολάβου» ορίζεται με δυσκολία. Επιπλέον, η διάκριση μεταξύ υπεργολαβίας και εργολαβίας είναι αόριστη και ασαφής. Κάτι τέτοιο μπορεί να παρατηρηθεί στην περίπτωση της αυτοκινητοβιομηχανίας: Μερικοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η εργασία που εκτελείται από έναν άμεσο προμηθευτή ανταλλακτικών και εξαρτημάτων για λογαριασμό ενός μεταποιητή μπορεί τεχνικά να ταξινομηθεί ως άμεση συναλλαγή αγοράς ή ως ανάληψη εργολαβίας, αλλά όχι ως υπεργολαβία. Πάντως, όπως υποστηρίζει ο Friedman, μεταξύ προμηθευτών στην αυτοκινητοβιομηχανία ο όρος υπεργολαβία χρησιμοποιείται συχνά για να χαρακτηρίσει σχέσεις σαν αυτές που προαναφέραμε, τις οποίες ακριβέστερα μπορούμε να ορίσουμε ως απλές εργολαβικές σχέσεις. Αυτό οδηγεί τον Friedman και άλλους συγγραφείς να χρησιμοποιούν τον όρο υπεργολαβία «χαλαρά», όταν αναφέρονται σε καταστάσεις κατά τις οποίες προμηθευτές παράγουν ανταλλακτικά και εξαρτήματα σύμφωνα με προδιαγραφές που έχουν θέσει προκαταβολικά οι μεγάλες επιχειρήσεις ανεξάρτητα τόσο από την κυριότητα των υλικών, όσο και από το αν η ανάθεση είναι άμεση από τη μεγάλη επι-

χείρηση ή ενδιάμεση μέσω άλλου προμηθευτή» (Friedman, 1977:119). Στην ανάλυση που ακολουθεί, θα υιοθετήσουμε αυτό τον «χαλαρό» ορισμό και (ακολουθώντας τον Sheard) θα αναφερόμαστε απλά στην επιχείρηση που αναθέτει την υπεργολαβία με τον όρο «επιχείρηση-εντολέας», και σ' αυτή που αναλαμβάνει την εργασία με τον όρο «υπεργολαβική».

Η πρώτη ουσιαστική διάκριση μεταξύ διαφορετικών τύπων υπεργολαβίας πηγάζει από τη διάκριση της επιχείρησης-εντολέα σε χονδρεμπορική ή λιανεμπορική από τη μια πλευρά, και μεταποιητική από την άλλη. Ο Watanabe έχει ονομάσει αυτούς τους δύο τύπους υπεργολαβίας εμπορική και βιομηχανική υπεργολαβία αντιστοίχως (Watanabe, 1971:54). Το επίκεντρο αυτού του άρθρου είναι μελέτες για τη βιομηχανική υπεργολαβία, αλλά πρέπει να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι η εμπορική υπεργολαβία είναι ένας σημαντικός παράγοντας οργάνωσης για κάποιους κλάδους του λιανικού εμπορίου, και ειδικότερα για τους κλάδους του ετοιμού ενδύματος, των τροφίμων και των συσκευών. Σε αυτούς τους κλάδους μεγάλες αλυσίδες καταστημάτων ικανοποιούν τη ζήτηση για τις επώνυμες εμπορικές γραμμές τους δίνοντας υπεργολαβία την παραγωγή των εμπορευμάτων τους σε σχετικά μικρούς και οικονομικά αδύνατους υπεργολάβους. Ο Rainnie παρέχει μια έξοχη περιγραφή τέτοιων σχέσεων στη βιομηχανία ετοιμού ενδύματος του Ηνωμένου Βασιλείου (Rainnie, 1984). Σημειώνει για παράδειγμα ότι μια αλυσίδα καταστημάτων, η Marks & Spencer, αγοράζει περίπου το ένα πέμπτο της συνολικής παραγωγής της βιομηχανίας ετοιμού ενδύματος του Ηνωμένου Βασιλείου από περίπου 800 επιχειρήσεις, πολλές από τις οποίες «πουλάνε την ψυχή τους στον St. Michael (τη φίρμα του M & S) όχι για τίποτε άλλο, παρά για συνεχείς παραγγελίες ανά παρτίδα» (Rainnie, 1984:149).

Αξίωμα και στην κατηγορία της βιομηχανικής υπεργολαβίας αρκετοί συγγραφείς έχουν προσπαθήσει να διακρίνουν διαφορετικούς τύπους υπεργολαβικών συμφωνιών. Τέτοια διάκριση έχει επιχειρηθεί, για παράδειγμα, στη βάση του τεχνικού χαρακτήρα της υπεργολαβικής εργασίας (Sharpston, 1975), της πηγής των υλικών που απαιτούνται για την υπεργολαβική εργασία (Taylor and Thrift, 1982), της διάρκειας και σταθερότητας της σχέσης ανάμεσα στην επιχείρηση-εντολέα και την υπεργολαβική (Sharpston, 1975), και της φύσης και του τύπου της επιχειρηματικής σχέσης ανάμεσα στην επιχείρηση-εντολέα και την υπεργολαβική (Sharpston, 1975).

Μια από τις πιο αυστηρές και κατανοητές προσπάθειες να αναπτυχθεί μια τυπολογία της υπεργολαβίας είναι αυτή

του Chaillou (1977). Η τυπολογία αυτή έχει αναπτυχθεί γύρω από τρεις υποθέσεις: Ξεκινά αξιολογώντας το βαθμό κατά τον οποίο οι αποφάσεις σχετικά με τη σύλληψη, το σχεδιασμό και τις προδιαγραφές του υπεργολαβικού προϊόντος, ή τον προγραμματισμό της διαδικασίας εργασίας για την παραγωγή ή την κατασκευή του προϊόντος, ολοκληρώνονται μέσα στην υπεργολαβική ή την επιχείρηση-εντολέα. Στο ένα άκρο, αν όλες αυτές οι αποφάσεις είναι προνόμιο της επιχείρησης-εντολέα, είμαστε αντιμέτωποι με την περίπτωση που προσεγγίζει την κάθετα ολοκληρωμένη παραγωγή. Στο άλλο άκρο, όταν όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται από τον υπεργολάβο, έχουμε την περίπτωση του ανεξάρτητου προμηθευτή. Επομένως, ανάμεσα στα δύο άκρα διακρίνει κανείς μια κατάσταση όπου δεν εμπλέκεται άμεσα η υπεργολαβία, αλλά απλώνεται μια ποικιλία υπεργολαβικών σχέσεων. Κατά δεύτερο λόγο, ο Chaillou λαμβάνει υπόψη του τη διάρθρωση της αγοράς για το υπεργολαβικό προϊόν, αν δηλαδή η αγορά είναι πλήρως ανταγωνιστική, μονοπωλιακή ή τείνει σε ολιγοπωλιακή. Τέλος, εξετάζει κατά πόσον η επιχείρηση-εντολέας κατασκευάζει το προϊόν σε ένα από τα εργοστάσια της δίνοντας ταυτόχρονα μέρος της παραγωγής και στον υπεργολάβο.

Αν και η τυπολογία του Chaillou ορίζει και διακρίνει επτά ξεχωριστές κατηγορίες υπεργολαβίας, για απλούστευση τις συνενώνει σε τρεις κύριες κατηγορίες, οι οποίες αναφέρονται συχνά στη γαλλική βιβλιογραφία για την υπεργολαβία (Housiaux, 1957b· Salles, 1972· Bayle-Ottenheim, et al 1973· Vennin and de Banville, 1975· Lafont et al 1982), όπως και στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία. Αυτές οι τρεις κατηγορίες είναι οι εξής:

α. Υπεργολαβία χωρητικότητας ή ικανότητας (capacity subcontracting, sous-traitance de capacité). Μερικές φορές αναφέρεται και ως υπεργολαβία εργασίας ή συγκυριακή υπεργολαβία (sous-traitance conjoncturelle, Vennin and de Banville, 1975), ταυτόχρονη υπεργολαβία (concurrent subcontracting, Scott, 1983b) ή και κυκλική υπεργολαβία (cyclical subcontracting, Watanabe, 1971). Σε αυτή την περίπτωση οι εργασίες για την κατασκευή του υπεργολαβικού προϊόντος εκτελούνται στις εγκαταστάσεις του υπεργολάβου σύμφωνα μ' ένα λεπτομερές πλάνο σχεδίων και προδιαγραφών που έχει θέσει η επιχείρηση-εντολέας. Συχνά, όμως, η τελευταία κατασκευάζει μέρος της απαιτούμενης ποσότητας του προϊόντος στις δικές της εγκαταστάσεις. Συνεπώς, αυτή η ταυτόχρονη υπεργολαβία «ενεργοποιείται για την εκμίσθωση της επιπλέον εργασίας που, υπό κανονικές συνθήκες, θα μπορούσε να ολοκληρωθεί στην επιχείρηση-

ση-εντολέα, εκτός από το ενδεχόμενο η αύξηση των παραγγελιών να είναι μεγαλύτερη από την ικανότητα παραγωγής» (Scott, 1983b:242). Η επιχείρηση-εντολέας και η υπεργολαβική επιχείρηση εμπλέκονται λοιπόν σε παρόμοιες εργασίες και είναι από τη φύση τους αμοιβαία αν-

ταγωνιστικές, υπό την έννοια ότι όποτε μειώνεται η ζήτηση θα πρέπει να ανταγωνίζονται η μία την άλλη για παραγγελίες.

β. Υπεργολαβία ειδικότητας (specialization subcontracting, sous-traitance de spécialité). Μερικές φορές αναφέρεται και ως διαρθρωτική υπεργολαβία (sous-traitance structurelle, Vennin and de Banville, 1975), συμπληρωματική υπεργολαβία (complementary subcontracting, Scott, 1983b) ή και οιονει κάθετη ολοκλήρωση (vertical quasi integration, Blois, 1972). Σε αυτή την περίπτωση οι αποφάσεις τόσο για τη μέθοδο κατασκευής όσο και για την ίδια την κατασκευή λαμβάνονται συνήθως από την υπεργολαβική επιχείρηση και το προϊόν παράγεται αποκλειστικά στις εγκαταστάσεις της. Δηλαδή, ο εντολέας και η υπεργολαβική επιχείρηση ασχολούνται με διαφορετική αλλά συμπληρωματική παραγωγή, και όπου η υπεργολαβία χωρητικότητας αντιπροσωπεύει μια οριζόντια αποδιάρθρωση της παραγωγής, η υπεργολαβία ειδικότητας αντιστοιχεί σε αποκαθετοποίηση της παραγωγής (Scott, 1983b:242). Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι συχνά η υπεργολαβία ειδικότητας χρησιμοποιεί σύνθετες και σύγχρονες τεχνικές εργασίας, σε σύγκριση με τις απλούστερες και έντασης εργασίας τεχνικές που χαρακτηρίζουν την υπεργολαβία χωρητικότητας. Η τελευταία είναι ευρέως διαδεδομένη στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, όπως η Ιταλία και η Γαλλία, ενώ η υπεργολαβία ειδικότητας

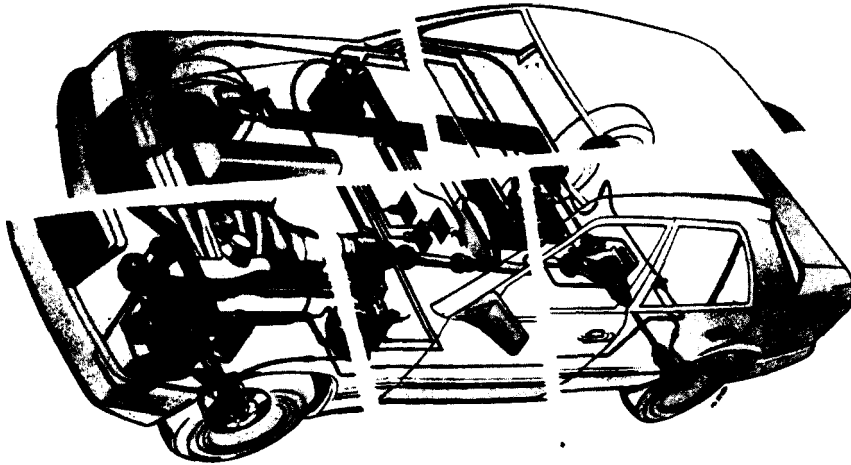
είναι ο κυρίαρχος τύπος υπεργολαβίας στη Βόρεια Αμερική (Watanabe, 1971:58· Berger and Piore, 1980:106).

γ. Υπεργολαβία προμηθειών (supplier subcontracting, sous-traitance fourniture). Η τρίτη κατηγορία του Chaillou έχει σχετικά μικρή σημασία για άλλους συγγραφείς. Αναφέρεται στην περίπτωση κατά την οποία ο υπεργολάβος είναι από πολλές απόψεις ανεξάρτητος προμηθευτής με πλήρη έλεγχο της ανάπτυξης, του σχεδιασμού και της κατασκευής του προϊόντος, αλλά είναι επίσης πρόθυμος να συμμετέχει σε μια υπεργολαβική ανάθεση για να προμηθεύει ένα αποκλειστικό ή ειδικό προϊόν στην επιχείρηση-εντολέα. Αυτός ο τύπος υπεργολαβίας συνήθίζεται κυρίως στην αυτοκινητοβιομηχανία, την αεροναυπηγική και σε συγκεκριμένα τμήματα της βιομηχανίας ηλεκτρονικών.

Εξηγήσεις για τις υπεργολαβίες παραγωγής

Για τις υπεργολαβικές σχέσεις μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων εγείρονται ορισμένα ενδιαφέροντα, θεωρητικής φύσεως, ερωτήματα: Για ποιο λόγο οι μεγάλες βιομηχανίες ανέχονται την ύπαρξη ή και ενθαρρύνουν ενεργά τη δημιουργία μικρών επιχειρήσεων συνάπτοντας υπεργολαβικές συμφωνίες με αυτές; Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι σχέσεις αυτές είναι ένα συνεχές και διαρθρωτικό παρά ένα ε-

διαδικασίας σε σταθερό κεφάλαιο, τη φύση της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας παραγωγής και τη διαδικασία εργασίας, και (γ) τη διάρθρωση και φύση των συνθηκών προσφοράς εργασίας, και ειδικότερα τα ζητήματα της ελαχιστοποίησης του εργατικού κόστους και του ελέγχου

παιτείται να εξετάσουμε πλήθος αιτίων.

Δύο ανακυκλούμενα θέματα καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος στη βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί για την υπεργολαβία. Πρώτον, η ιδέα ότι το πρωταρχικό πλεονέκτημα που απολαμβάνουν οι επιχειρήσεις-εντολές από τις υπεργολαβικές τους σχέσεις είναι η ευελιξία και, δεύτερον, ότι η σχέση μεταξύ επιχείρησης-εντολέα και υπεργολαβικής είναι σχέση άνισης οικονομικής δύναμης. Η τελευταία κατάσταση δίνει τη δυνατότητα στην επιχείρηση-εντολέα να ωφελείται εις βάρος της υπεργολαβικής, από την ευελιξία που της προσδίδει η υπεργολαβία.

Από την άλλη πλευρά, είναι φανερά τα πλεονεκτήματα που απολαμβάνει ένας υπεργολάβος από τη σχέση του με μια μεγάλη επιχείρηση. Τέτοια είναι η εγγυημένη αγορά για τα προϊόντα του, η βοήθεια και οικονομία στην εξασφάλιση των πρώτων υλών για την υπεργολαβική εργασία και η παροχή τεχνικής και διοικητικής βοήθειας από την επιχείρηση-εντολέα (Watanabe, 1971). Πάντως, ως επί το πλείστον οι σχέσεις των δύο επιχειρήσεων είναι άνισες και η σχετικά ισχυρή θέση της επιχείρησης-εντολέα της δίνει τη δυνατότητα να απολαμβάνει πλεονεκτήματα εις βάρος του υπεργολάβου. Στη μελέτη τους για τη χειροτεχνική παραγωγή στην Ιταλία, οι Brusco and Sabel αναφέρονται σε μια ομάδα μικρών υπεργολαβικών επιχειρήσεων οι οποίες φαίνεται να έχουν πολύ διαφορετικές σχέσεις με τις επιχειρήσεις-εντολές (Brusco and Sabel, 1981). Οι εν λόγω μελετητές επιγράφουν αυτό το φαινόμενο «ανεξάρτητη αποκέντρωση» (independent decentralization) και το περιγράφουν ως εξής:

φήμερο χαρακτηριστικό της προηγμένης καπιταλιστικής παραγωγής, αλλά όσον αφορά τις γενεσιουργούς αιτίες τους οι απόψεις διαφορίζονται. Για παράδειγμα, σχετικά με την ευρωπαϊκή αυτοκινητοβιομηχανία κάποιοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η υπεργολαβία τμημάτων της παραγωγής εξασφαλίζει στις βιομηχανίες συναρμολόγησης αυξημένη διοικητική ευελιξία, για να προσαρμόζουν την παραγωγή στις διακυμάνσεις της ζήτησης (Friedman, 1977· IWC, 1978). Άλλοι, αντιθέτως, αναφέρουν ότι δεν έχουν εντοπίσει εμπειρικό υλικό που να επιβεβαιώνει την παραπάνω άποψη και τονίζουν ότι οι υπεργολαβικές σχέσεις εξαρτώνται από τα υψηλά επίπεδα εσωτερικής αποδοτικότητας, την οποία μπορούν να επιτύχουν οι σχετικά μικρές επιχειρήσεις (Fredrikson and Lindmark, 1979).

Στην πραγματικότητα, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την υπεργολαβία παραγωγής αποκαλύπτει μια σειρά εξηγήσεων για την ύπαρξη του φαινομένου. Οι εξηγήσεις αυτές περιλαμβάνουν μεγάλη ποικιλία παραγόντων και συνθηκών, τις οποίες διάφοροι συγγραφείς αναγνωρίζουν ως πρωταρχικής και «αιτιώδους» σημασίας για την εξήγηση της ύπαρξης υπεργολαβικών σχέσεων. Πάντως, παρά την ποικιλία των εξηγήσεων, είναι δυνατόν να ορίσουμε τρεις μεγάλες κατηγορίες επεξηγηματικών υποθέσεων με βάση: (α) τη διάρθρωση και την προσωρινή σταθερότητα της αγοράς προϊόντων, (β) τις απαιτήσεις της παραγωγικής

της παραγωγικής διαδικασίας (Rubery and Wilkinson, 1981:114). Οι παραπάνω παράγοντες αλληλεπιδρούν στο κατά πόσο είναι «υπεργολαβική» η παραγωγή ενός βιομηχανικού κλάδου ή μιας περιφέρειας, και «υπ' αυτή την ιδιότητα καθορίζουν τον τύπο της αγοράς εργασίας και τη διάρθρωση της παραγωγής» (Brusco and Sabel, 1981:103). Το τελευταίο έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα, αφού πολλοί αναλυτές θεωρούν την υπεργολαβία στοιχείο της κατάπτωσης της αγοράς εργασίας ή επίπτωση της βιομηχανικής οργάνωσης. Οι διαπλοκές αυτών των δύο, γενικά διακριτών, θεωρητικών σχημάτων σπανίως εξετάζονται. Συνεπώς, για να κατανοήσουμε πλήρως την έννοια της υπεργολαβίας είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη μας συνολικά τα αποτελέσματα της έρευνας τόσο στη διάρθρωση της βιομηχανικής οργάνωσης, όσο και στη διάρθρωση των αγορών εργασίας.

Σε πολλές σημαντικές αναλύσεις για την υπεργολαβία μόνον ένας ή δύο παράγοντες θεωρούνται ως πρωταρχικές αιτίες της. Παρ' όλα αυτά, αν και οι ρίζες όλων των μορφών υπεργολαβίας μπορούν να εξηγηθούν με αναφορά στην άνιση δυναμική της καπιταλιστικής ανάπτυξης, οι επιμέρους αιτίες της υπεργολαβίας είναι και πολλές και αλληλοσχετιζόμενες. Επομένως, για να κατανοήσουμε στο σύνολό τους τις συνθήκες υπό τις οποίες η υπεργολαβία παραγωγής γίνεται μια εφικτή στρατηγική για το κεφάλαιο στην οργάνωση των παραγωγικών συστημάτων, α-

«... Σε αντίθεση με τους πελάτες των μικρών εξαρτημένων επιχειρήσεων που δίνουν ακριβείς παραγγελίες προμηθεύοντας συνήθως εργαλεία, πρώτες ύλες, ειδικές μηχανές και λεπτομερή σχέδια, ο πελάτης μιας ανεξάρτητης μικρής επιχείρησης συχνά έχει να αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα... Χρειάζεται, για παράδειγμα, ένα κιβώτιο ταχυτήτων για έναν νέο τύπο μικρού τρακτέρ... Ακόμα κι αν ο πελάτης έχει σχέδια, είναι πιθανότερο να μεγεθύνει το πρόβλημα παρά να το λύσει. Η δουλειά για τη μικρή επιχείρηση είναι να βρει κάποιες οικονομικά και τεχνικά εφικτές λύσεις του προβλήματος, ώστε να δημιουργήσει ένα νέο προϊόν, που να ικανοποιεί τις ανάγκες του πελάτη» (Brusco and Sabel, (1981:106).

Είναι προφανές ότι υπάρχουν κάποιες ομοιότητες μεταξύ της κατάστασης που περιέγραψαν οι Brusco and Sabel και της κατηγορίας που αναφέραμε στο πρώτο

κεφάλαιο, η οποία σύμφωνα με τον Chailou αποτελεί την υπεργολαβία προμήθειας.

Στο μεγαλύτερο μέρος της η βιβλιογραφία που αναφέρουμε παρακάτω τείνει να αναλύσει την υπεργολαβία σχεδόν αποκλειστικά από την άποψη της ευελιξίας που αυτή προσδίδει στην οργάνωση της παραγωγής των μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Έτσι, όμως, υπάρχει κίνδυνος να θεωρείται η υπεργολαβία απλώς «λειτούργική» από την πλευρά του μεγάλου κεφαλαίου, ενώ πρέπει να τονιστεί ότι δημιουργεί επιπλέον τις συνθήκες για την ύπαρξη μικρών ανεξάρτητων επιχειρηματικών κεφαλαίων. Ο Sabel, λόγω χάρις, υποστηρίζει ότι ορισμένοι ιδιοκτήτες μικρών επιχειρήσεων του κλάδου των μεταλλικών κατασκευών στην Ιταλία προηγούμενος ήταν συνδικαλισμένοι εργάτες:

«... Κοντά στη Modena και την Emilia-Romana, πολλοί ευεργετηθέντες από την παραγωγική αποκέντρωση (*decentramento produttivo*) κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 ήταν σοσιαλιστές και κομμουνιστές χειρωνακτές που είχαν δημιουργήσει δικές τους δουλειές. Στις αρχές της δεκαετίας του '50, μετά τις παρατεταμένες απεργίες στην *Officine Meccaniche Reggiane*, μια μεγάλη μηχανολογική επιχείρηση κοντά στο Τορίνο, ιδρύθηκαν πολλά καταστήματα από ειδικευμένους εργάτες τους οποίους απέλυσαν οι επιχειρήσεις κατά τις πολιτικές εκκαθαρίσεις της εποχής εκείνης (Sabel, 1982:221)».

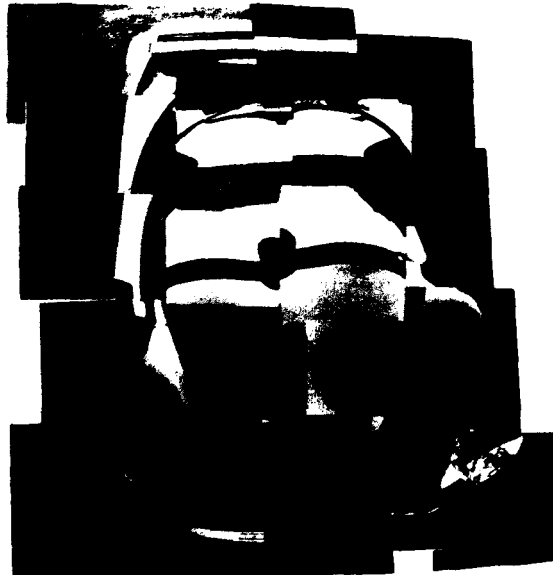
Παρομοίως, οι Scase and Goffee τονίζουν τις ευκαιρίες που δημιουργήθηκαν για τους μικρούς επιχειρηματίες από τις υπεργολαβίες στον κλάδο των κατασκευών (Scase and Goffee, 1982). Καθεμία από τις τρεις επεξηγηματικές υποθέσεις που προαναφέραμε αναπτύσσεται λεπτομερέστερα αμέσως παρακάτω.

Διάρθρωση και προσωρινή σταθερότητα των αγορών προϊόντων

Μια σειρά οικονομικών καταστάσεων διαμορφώνουν τη διάρθρωση και την προσωρινή σταθερότητα των αγορών προϊόντων, οι οποίες εννοούν την ανάπτυξη της υπεργολαβίας. Αυτές αφορούν τις περιπτώσεις: Πρώτον, όταν η επιχείρηση-εντολέας ασχολείται με την παραγωγή προϊόντος για το οποίο η ζήτηση είναι αβέβαιη ή ακανόνιστη λόγω κυκλικών ή εποχικών διακυμάνσεων της ζήτησης. Δεύτερον, όταν δεν υφίσταται ποτέ ικανοποιητική ζήτηση που να επιτρέπει τη συνεχή μαζική παραγωγή ενός προϊόντος. Και τρίτον, για τις συνθήκες αγοράς που υφίσταται στα αρχικά στάδια ή στο τέλος του κύκλου ζωής ενός προϊόντος.

Τεχνολογία παραγωγής και διαδικασία οργάνωσης εργασίας

Η δεύτερη σημαντική κατηγορία επεξηγηματικών υποθέσεων της υπεργολαβίας, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αφορά τα τεχνικά χαρακτηριστικά της παραγω-

γής και το κόστος του σταθερού τεχνολογικού κεφαλαίου. Στο πλαίσιο αυτής της κατηγορίας μια από τις κυριότερες αιτίες για την ανάπτυξη της υπεργολαβίας είναι ότι διαφορετικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας μπορούν να έχουν διαφορετικά επίπεδα ελάχιστης αποτελεσματικής κλίμακας. Για παράδειγμα, αν μέρος της παραγωγικής διαδικασίας μιας επιχείρησης απαιτεί αποτελεσματική κλίμακα παραγωγής σημαντικά μεγαλύτερη ή μικρότερη από την εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης γι' αυτή την εργασία, η εκτέλεσή του είναι σκόπιμο να διαχωρίζεται από την κύρια διαδικασία παραγωγής σε υπεργολαβική βάση. Ο υπεργολάβος, εργαζόμενος για κάποιες επιχειρήσεις-εντολέας, μπορεί να πετύχει μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη κλίμακα εργασιών από ό,τι καθεμία επιχείρηση-εντολέας ξεχωριστά. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα, ο υπεργολάβος χρησιμοποιεί προηγμένη τεχνολογία παραγωγής.

Αυτός ο τύπος υπεργολαβίας αποτελεί παράδειγμα για εκείνο που παραπάνω ορίσαμε ως *υπεργολαβία ειδικευμένης*. Είναι κυρίαρχος στην αυτοκινητοβιομηχανία, όπου το ελάχιστο αποτελεσματικό μέγεθος για πολλά εξαρτήματα είναι πολύ μεγαλύτερο από τη ζήτηση κάθε ξεχωριστού εργοστασίου συναρμολόγησης.

Διάρθρωση και φύση των συνθηκών προσφοράς εργασίας

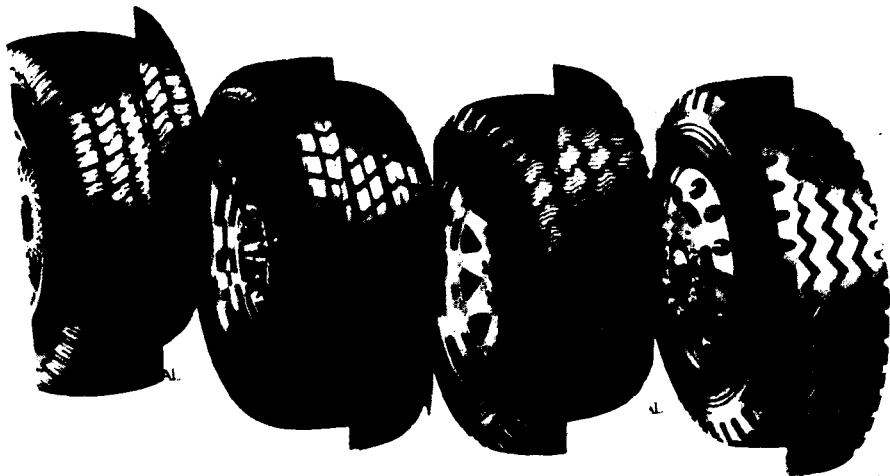
Τέσσερις αλληλοσχετιζόμενες αλλά διακριτές όψεις της διάρθρωσης και φύσης

της προσφοράς εργασίας θεωρείται ότι επηρεάζουν την έκταση της υπεργολαβίας σε έναν κλάδο. Πέρα από τα άμεσα ερωτήματα για το κόστος και τη διαθεσιμότητα της εργασίας τίθενται και ερωτήματα σχετικά με τη φύση των εργασιακών σχέσεων και την προσπάθεια της διοίκησης να εξασφαλίσει όσο το δυνατόν περισσότερη ευελιξία και έλεγχο, ανάλογα με την οργάνωση και τη διαδικασία της εργασίας.

Υπεργολαβία για να ελαχιστοποιηθεί το κόστος και να αυξηθεί ο έλεγχος της εργασίας. Η υπεργολαβία αποτελεί σημαντικό μέσο για να ελαχιστοποιηθεί το κόστος του μεταβλητού κεφαλαίου στην επιχείρηση-εντολέα υπό τη διπλή της ιδιότητα: του μηχανισμού διασφάλισης της μείωσης των μισθών, και της μεθόδου κατάτμησης της εργατικής δύναμης (Friedman, 1977· Berger and Piore, 1980· Rubery and Wilkinson, 1981· Sabel, 1982· Scott, 1983c). Αν η προσφορά εργασίας δεν είναι ομοιογενής και το μεταβλητό κεφάλαιο μπορεί να αγοραστεί σε διαφορετικές τιμές, τότε η υπεργολαβία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκμετάλλευση της προσφοράς φθηνότερης εργασίας (Rubery and Wilkinson, 1981:123). Έτσι, στους βιομηχανικούς κλάδους, όπου οι διαφορές των μισθών μεταξύ μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων είναι σημαντικές, πρέπει να αναμένεται ότι οι υπεργολαβικές σχέσεις θα είναι διαδεδομένες και ότι θα υπάρχει τάση να εκτελούνται υπεργολαβικά μέρη

λόγου χάρη, το 95% των κανονικών τους αποδοχών σε περίπτωση απόλυσης.

Υπεργολαβία για να διατηρηθεί ο διοικητικός έλεγχος στη διαδικασία της εργασίας. Η υπεργολαβία μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί από το κεφάλαιο για να

της παραγωγικής διαδικασίας, που ως επί το πλείστον είναι εντάσεις εργασίας.

Υπεργολαβία για να κερδηθεί ευελιξία ως προς το μεταβλητό κεφάλαιο. Οι επιχειρήσεις-εντολές δεν χρησιμοποιούν την υπεργολαβία μόνο για να απολαμβάνουν τα οφέλη από τη διαφορά του εργατικού κόστους, αλλά και για να μπορούν να χειρίζονται την εργασία ως μεταβλητό στοιχείο του κόστους. Αν και το κόστος κεφαλαίου αντιμετωπίζεται συνήθως ως σταθερό και το κόστος εργασίας ως μεταβλητό, όπως τονίζει ο Sabel, το τι αποτελεί μεταβλητό κόστος εξαρτάται από τη διάρθρωση των αγορών κεφαλαίου και εργασίας (Sabel, 1982:48). Το αποτέλεσμα των διεκδικήσεων ισχυρών οργανώσεων εργαζομένων είναι η δημιουργία... «μιας διαφοροποιημένης διάρθρωσης μισθών και η θέσπιση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στην εργασία μέσω συμφωνιών για αυξημένη μονιμότητα, και εφαρμογής συστημάτων αρχαιότητας, ωραρίου, επιπέδου μισθών, αντικειμένου εργασίας, επιδομάτων ασθενείας, διακοπών κ.λπ... Τέτοια μέτρα περιορίζουν την ευελιξία στη διαχείριση της εργασίας, την οποία το κεφάλαιο προσπαθεί να ανακτήσει προσφεύγοντας στο σύστημα της υπεργολαβίας» (Rubery and Wilkinson, 1981:123). Και αυτό ισχύει στην περίπτωση της αυτοκινητοβιομηχανίας της Βόρειας Αμερικής, όπου η UAW με την ανάπτυξη του συστήματος SUB (συμπληρωματικά βοηθήματα ανεργίας) διασφαλίζει τα μέλη της παρέχοντάς τους,

αποκρούσει την αντίσταση των συνδικάτων στις απαιτήσεις της διοίκησης για έλεγχο στη διαδικασία της εργασίας. Υπό κανονικές συνθήκες είναι ευκολότερο για τα συνδικάτα να οργανώνουν την αντίσταση των εργαζομένων στα μεγαλύτερα εργοστάσια, παρά στα μικρότερα. Έτσι, η αποκέντρωση και η υπεργολαβία της παραγωγής σε μικρότερα εργοστάσια ή σε εργοστάσια περιοχών με λιγότερο μαχητικές συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων χρησιμοποιούνται για να υπονομεύσουν τη βάση της δύναμης των συνδικάτων και να αποκαταστήσουν τον διοικητικό έλεγχο στη διαδικασία εργασίας (Rubery and Wilkinson, 1981:123). Αρκετοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι αυτό ήταν το βασικό κίνητρο που οδήγησε στη δραματική αποκέντρωση της παραγωγής στην αυτοκινητοβιομηχανία και τη βιομηχανία μεταλλοκατασκευών της Βόρειας Ιταλίας, κατά τη διάρκεια του 1970 (Amin, 1985· Muggay, 1983). Έτσι, η υπεργολαβία και η συνακόλουθη κατάτμηση της αγοράς εργασίας μπορεί να είναι «τόσο το μέσο για, όσο και το αποτέλεσμα από τη διαμάχη για τον έλεγχο της διαδικασίας εργασίας μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας» (Rubery and Wilkinson, 1981:129).

Υπεργολαβία για να διασφαλιστεί επαρκής προσφορά εργασίας. Γενικά, εάν η προσφορά εργασίας είναι περιορισμένη, η υπεργολαβία μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τις επιχειρήσεις-εντολές για να κινη-

τοποιήσει αποθέματα εργασίας, τα οποία υπό κανονικές συνθήκες δεν είναι διαθέσιμα για άμεση μισθωτή εργασία λόγω χωροθέτησης δραστηριοτήτων ή εξαιτίας άλλων παραγόντων. Για παράδειγμα, η επανεμφάνιση, πρόσφατα, της εργασίας στο σπίτι για σειρά κλάδων, όπως το έτοιμο ένδυμα και τα ηλεκτρονικά, έχει δώσει τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να «υποκλέψουν» πηγές πολύ φθηνής εργασίας, απασχολώντας γυναίκες που είναι δεσμευμένες στο σπίτι λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων. Στην εργασία της για τη βιομηχανία ενδύματος στο Τορόντο, η Johnson συμπεραίνει ότι πολλές γυναίκες προσφεύγουν στην απασχόληση στο σπίτι γιατί δεν έχουν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν εξωτερική φροντίδα για τα προσχολικής ηλικίας παιδιά τους, ενώ η απασχόληση στο σπίτι τους επιτρέπει και τα παιδιά τους να φροντίζουν και να πληρώνονται ταυτόχρονα (Johnson and Johnson, 1983).

Έτσι, αν τελικά όλα έχουν τις ρίζες τους στην άνιση φύση της καπιταλιστικής ανάπτυξης και στην ύπαρξη του καπιταλιστικού ανταγωνισμού και της συσσώρευσης, οι «αιτίες» της υπεργολαβίας είναι σαφώς και πολλαπλές και αλληλένδετες. Η σχετική σημασία των παραγόντων που συναρτώνται με την αγορά, την τεχνική οργάνωση της παραγωγής και την προσφορά εργασίας για την εξήγηση της έκτασης της υπεργολαβίας διαφέρει μεταξύ κλάδων και χωρών. Η διάρθρωση του κεφαλαίου, των αγορών εργασίας και των τύπων οργάνωσης της παραγωγής εξαρτάται από ιστορικούς, πολιτικούς και θεσμικούς παράγοντες. Είναι, επομένως, προφανές ότι κάθε ειδική περίπτωση υπεργολαβίας απαιτεί μια πολυαιτιακή εξήγηση.

Η προσωρινή δυναμικότητα της υπεργολαβίας

Αν και μερικές υπεργολαβικές σχέσεις παραμένουν σταθερές για σχετικά μεγάλες περιόδους, είναι σωστότερο να αντιμετωπίζουμε τις σχέσεις αυτές σαν παροδικές και δυναμικές. Είναι φανερό ότι οι υπεργολαβικές σχέσεις συγχρονίζονται με τους ρυθμούς των επιχειρηματικών κύκλων. Πάντως, είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση για μια ακόμη φορά στην ανάγκη να διακριθούν οι διαφορετικοί τύποι υπεργολαβίας στη βάση των «αιτιών» που τις προκαλούν, αφού ίδιες οικονομικές συνθήκες μπορούν να οδηγήσουν σε διαφορετική κατεύθυνση διαφορετικούς τύπους υπεργολαβίας.

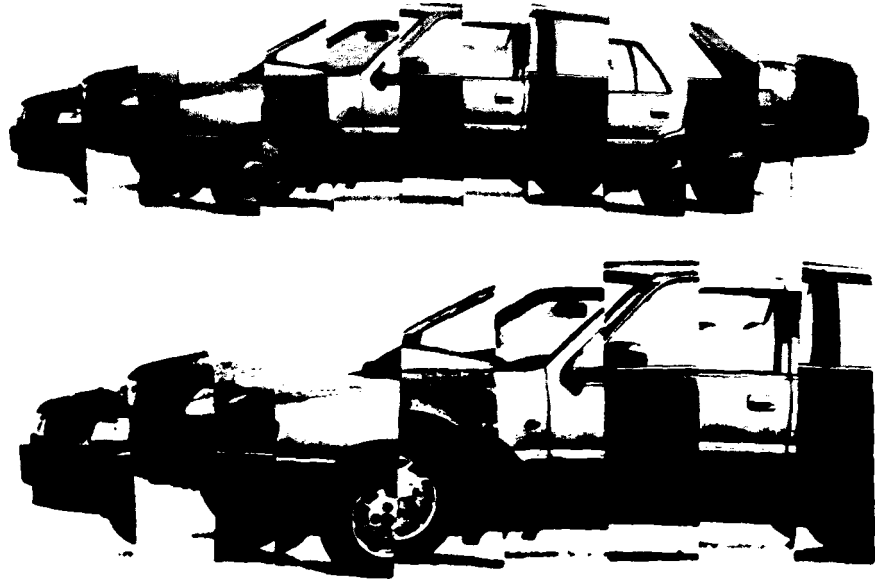
Όμως, πέρα απ' αυτές τις σχετικά βραχυπρόθεσμες κυκλικές διαφοροποιήσεις της υπεργολαβίας, υπάρχουν αρκετές ενδείξεις που οδηγούν στο συμπέρασμα

ότι παρατηρούνται επίσης ποιοτικές αντιστροφές στην κλίμακα και τη φύση της υπερβολαβίας, οι οποίες συνδέονται με τη μετάβαση από μια φάση της καπιταλιστικής συσσώρευσης σε άλλη. Για παράδειγμα, στις βιομηχανίες μηχανοκατασκευών των πολιτειών New England και Middle Atlantic των ΗΠΑ το σύστημα εσωτερικής εργολαβίας (στην πραγματικότητα πρόκειται για ένα σύστημα υπερβολαβίας εσωτερικό στην επιχείρηση) ήταν ένας σημαντικός παράγοντας της οργάνωσης του κλάδου και της αγοράς εργασίας από το 1860 έως και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (δηλαδή κατά τη διάρκεια της εκτατικής ανάπτυξης). Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, διευθυντικές θέσεις λάμβαναν συχνά τόσο οι ειδικευμένοι εργαζόμενοι όσο και οι εργάτες. Η επιχείρηση παρείχε εργαλεία, πρώτες ύλες, ενέργεια και το χώρο παραγωγής. Ο ειδικευμένος εργαζόμενος —«ο εργολάβος»— συμφωνούσε να παράγει ως αντάλλαγμα ένα προϊόν, σε δεδομένη ποσότητα και με δεδομένο κόστος και χρόνο παράδοσης. Διαφορετικά η επιχείρηση, η οποία κατ' ουσίαν διατηρούσε τον πλήρη έλεγχο στη διαδικασία παραγωγής, ανέθετε τη δουλειά σε άλλους εργαζόμενους —τους υπερβολάβους— έχοντάς τους υπό την καθοδήγησή της και με δεδομένους μισθούς (Nelson, 1975· Clawson, 1980). Το σύστημα εσωτερικής εργολαβίας εξαφανίστηκε με την άνοδο του τειλορισμού και των φορντιστικών τεχνικών παραγωγής (Little, 1982). Αντιστρόφως, ο φορντισμός φαίνεται να συνδέεται με την επανάχρηση της εξωτερικής υπερβολαβίας. Αυτό όμως είναι υποθετικό, και χρειάζεται λεπτομερή εμπειρική έρευνα για να τεκμηριωθεί. Υπάρχουν συνεχώς περισσότερα, αν και περιορισμένα, στοιχεία ότι η βιομηχανική αναδιάρθρωση και αναδιοργάνωση κατά την πρόσφατη οικονομική κρίση συνοδεύθηκε από την εμφάνιση νέων υπερβολαβικών σχέσεων και από την αναδιάταξη παλιότερων τύπων τους (Lafont et al. 1982· Lipietz, 1984:33-6).

Ένας σημαντικός παράγοντας αναδιοργάνωσης, ο οποίος στοχεύει στη μείωση του κόστους παραγωγής συμβάλλοντας επιπρόσθετως στην ανθεκτικότητα της επιχείρησης-εντολέα, είναι η στροφή σε ένα αυστηρότερο σύστημα ελέγχου αποθεμάτων, παρόμοιο με το ιαπωνικό σύστημα *kanban* (μερικές φορές ονομάζεται σύστημα αμέσων παραδόσεως, *just-in-time delivery system*). Πρωτοπόρα στην εφαρμογή αυτού του συστήματος ήταν η Toyota (Sugimori, 1977· Lee and Schwendiman, 1982· Sheard, 1983). Ο συγχρονισμός και συντονισμός της παράδοσης εξαρτημάτων από τον υπερβολάβο στην επιχείρηση-εντολέα είναι αναπόσπαστος με τη λειτουργικότητα του συστήματος παραγωγής αυτοκινητών στην Ιαπωνία.

Παραθέτουμε ένα απόσπασμα από την ενδιαφέρουσα ανάλυση του Sheard για το σύστημα *kanban*:

«... Οι κατασκευαστές αυτοκινητών έχουν μειώσει σε μεγάλο βαθμό τα αποθέματα εξαρτημάτων στα εργοστάσιά τους, ζητώντας από τους υπε-

ργολάβους να τους τα παραδίδουν συχνά ανά μικρές παρτίδες σύμφωνα με τις απαιτήσεις των εργοστασίων συναρμολόγησης. Στην ιδανική περίπτωση, τα αποθέματα στο εργοστάσιο συναρμολόγησης πρέπει να είναι τόσα, όσα χρησιμοποιούνται κάθε στιγμή αμέσως μετά τη χρήση τους πρέπει να αντικαθίστανται με ενθνή τον υπερβολάβου. Αυτή η αντικατάσταση συμβαίνει ως συνεχής διαδικασία. Αν και στην πράξη δεν είναι δυνατό το μηδενικό επίπεδο αποθεμάτων, είναι ο στόχος που επιδιώκουν οι αυτοκινητοβιομήχανοι» (Sheard, 1983:60-1).

Η ικανότητα να εφαρμόζεται ένα τόσο αυστηρό σύστημα ελέγχου αποθεμάτων έχει επιτευχθεί με την ανάπτυξη προηγμένων τηλεπικοινωνιακών τεχνολογιών και της πληροφορικής, που επιτρέπουν τον συνεχή έλεγχο και την ανταλλαγή πληροφοριών για την απογραφή και τις απαιτήσεις σε αποθέματα μεταξύ της επιχείρησης-εντολέα και του υπερβολάβου. Μειώνοντας στο ελάχιστο τα επίπεδα αποθεμάτων για το σύνολο του συστήματος παραγωγής, το σύστημα *kanban* μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα σημαντικές προόδους στο ποσοστό συσσώρευσης, μειώνοντας το ποσόν του απαιτούμενου κυκλοφορούντος κεφαλαίου και, επομένως, μειώνοντας την περίοδο ανακύκλωσης του κεφαλαίου. Για παράδειγμα, ο Sheard σημειώνει ότι μια πρόσφατη ιαπωνική μελέτη υπολογίζει ότι σε περίοδο ενός έτους

η Toyota έκανε οικονομία σαράντα εκατομμύρια, ή το 10% των καθαρών της κερδών, λόγω της λειτουργίας του δικού της συστήματος *kanban* (Sheard, 1983:62).

Ο Sheard παρατηρεί επίσης ότι το σύστημα *kanban* είναι απλώς η επέκταση των φορντιστικών αρχών οργάνωσης της διεργασιακής παραγωγής σε ένα περιφερειακό παραγωγικό σύστημα εργοστασίων συναρμολόγησης και υπερβολάβου. Τα αποτελέσματα του συστήματος αυτού είναι «... οι γραμμές παραγωγής του υπερβολάβου να είναι ενσωματωμένες με της επιχείρησης-εντολέα και να ισχυροποιείται η τάση των υπερβολάβων να χωροθετούνται κοντά στα εργοστάσια συναρμολόγησης» (Sheard, 1983:61). Στη Βόρεια Αμερική, λόγω χάρη, τα περισσότερα εργοστάσια συναρμολόγησης θέτουν ως μέγιστο όριο τα 100 μίλια για το πόσο μακριά μπορούν να χωροθετηθούν οι υπερβολάβοι από το εργοστάσιο-εντολέα.

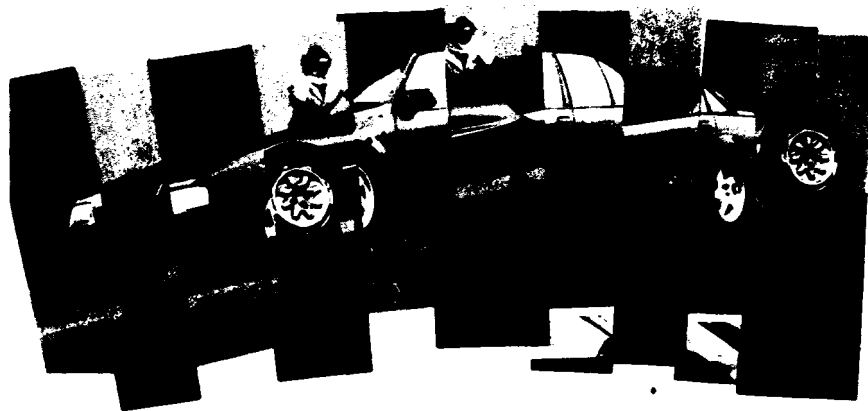
Συμπερασματικά, το αποτέλεσμα αυτών των τάσεων είναι λιγότεροι προμηθευτές, χωροθετημένοι πλησιέστερα στις επιχειρήσεις-εντολές, και περισσότερες επίσημες διασυνδέσεις μεταξύ επιχείρησης-εντολέα και υπερβολάβου (Clifford, 1984).

Γεωγραφική διάρθρωση της υπερβολαβίας

Ίσως απόρροια σε αυτό το άρθρο έχουν ειπωθεί λίγα για τη γεωγραφική διάρθρω-

- (α) «τα δίκτυα υπεργολαβικών σχέσεων τείνουν να αναπτύσσονται περισσότερο εντατικά στο γεωγραφικό χώρο όπου βρίσκονται συγκεντρωμένα εργοστάσια. Αντιστρόφως, αναπτύσσονται σπανιότερα εκεί όπου οι χώροι παραγωγής είναι σημαντικά δια-

ση της υπεργολαβίας. Εν μέρει αυτό οφείλεται στο ότι ελάχιστα στοιχεία, τόσο στη θεωρητική όσο και στην εμπειρική βιβλιογραφία για την υπεργολαβία, θέτουν άμεσα το πρόβλημα της χωροθέτησης το οποίο συναρτάται, σύμφωνα και με την άποψη που διαμόρφωσα από τις δικές μου εμπειρικές έρευνες, με το ότι μπορούν να προσδιοριστούν πολύ λίγες, αν όχι ανύπαρκτες μη προφανείς γενικές θεωρητικές τάσεις που αφορούν τη γεωγραφική κατανομή της υπεργολαβίας. Φαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η πραγματική γεωγραφική κατανομή των υπεργολαβικών διασυνδέσεων είναι σε μεγάλο βαθμό συνέπεια ενός πλήθους αλληλεξαρτώμενων σχέσεων, οι οποίες μπορούν να αποκαλυφθούν και να κατανοηθούν μόνο μέσω συγκεκριμένης εμπειρικής έρευνας.

Πάντως, πρέπει να αναφέρουμε μια πρόσφατη σειρά σημαντικών και ενδιαφερόντων άρθρων που έγραψε ο Scott σχετικά με τη βιομηχανική οργάνωση και χωροθέτηση (Scott, 1983b, 1983c, 1984). Στα άρθρα αυτά ο Scott κάνει πρώτα κάποιες υποθέσεις για τη χωροθετική διάρθρωση της υπεργολαβίας γενικά, και για τις υπεργολαβικές σχέσεις ειδικότερα, που προκύπτουν από μια αυστηρή θεωρητική ανάλυση του φαινομένου. Κατόπιν ελέγχει αυτές τις υποθέσεις με αναφορά στη βιομηχανία τυπωμένων κυκλωμάτων και τη βιομηχανία ετοιμού γυναικείου ενδύματος του Λος Άντζελες. Ειδικότερα, ο Scott υποστηρίζει τα παρακάτω:

- σκορπισμένοι» (Scott, 1983b:242).
 (β) «η χωροθετική συγκέντρωση των δραστηριοτήτων είναι χαρακτηριστική όταν οι διασυνδέσεις είναι μικρής κλίμακας και οι σχέσεις μεταξύ υπεργολάβου και επιχείρησης-εντολέα είναι ασταθείς. Αντιστρόφως, όπου οι διασυνδέσεις είναι σημαντικές σε ποσότητα και αρκετά σταθερές, αναπτύσσεται χωροθετική διασπορά» (Scott, 1983b:243).

Τα εμπειρικά δεδομένα που χρησιμοποιεί ο Scott, μολονότι είναι περιορισμένα, τείνουν να επαληθεύσουν τις υποθέσεις. Πάντως, το ερώτημα παραμένει: Σε ποιο βαθμό τα δεδομένα αυτά μπορούν να γενικευθούν σε άλλους κλάδους, σε διαφορετικές κλίμακες και σε άλλες γεωγραφικές πραγματικότητες; Για παράδειγμα, στην περίπτωση του γιαπωνέζικου συστήματος kanban που προαναφέραμε, αν και οι υπεργολαβικές σχέσεις είναι μεγάλες σε όγκο και σταθερές στο χρόνο, οι υπεργολάβοι είναι χωροθετημένοι πολύ κοντά στις επιχειρήσεις-εντολείς, λόγω του ότι πρέπει να τους παραδίδουν τα εξαρτήματα σε ακριβείς χρόνους. Στην περίπτωση της βιομηχανίας ετοιμού ενδύματος του Κεμπέκ, οι πρόσφατοι έλεγχοι, από την πλευρά των αρχών, για την παράνομη απασχόληση όσον αφορά την υπεργολαβία και τη δουλειά στο σπίτι, αποκάλυψαν ένα υπεργολαβικό δίκτυο που εκτείνεται από το κέντρο της μητρόπολης του Μόντρεαλ έως το Eastern Township του Κεμπέκ.

Σε μερικές περιπτώσεις η υπεργολαβία εκτελείται σε σημαντικές αποστάσεις. Η ανάπτυξη της διεθνούς υπεργολαβίας ειδικότερα στους κλάδους των ηλεκτρονικών και του ετοιμού ενδύματος είναι καθαρά μια τέτοια περίπτωση. Στη συζήτησή τους για την τρέχουσα υπεργολαβία στη Γαλλία οι Lafont et al υποστηρίζουν ότι λόγω των μειώσεων στο κόστος μεταφοράς και των τεχνολογικών εξελίξεων στον τομέα των επικοινωνιών, η απόσταση γενικά δεν είναι πια ένας σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την επιλογή της επιχείρησης-εντολέα για υπεργολάβο, στους περισσότερους τύπους υπεργολαβίας (Lafont et al, 1982:25). Υποστηρίζουν ότι αν και ο υπεργολάβος πρέπει να βρίσκεται σε στενή επαφή με τα κεντρικά γραφεία της επιχείρησης για να του ανατίθενται παραγγελίες, το υφιστάμενο ευνοϊκό περιβάλλον κάνει εφικτή τη διασπορά της υπεργολαβίας: «Οποιαδήποτε απόσταση στα όρια της ευρωπαϊκής ηπείρου μεταξύ επιχείρησης-εντολέα και υπεργολαβικής επιχείρησης δεν απαιτεί με αεροπορική σύνδεση χρόνο περισσότερο από 24 ώρες για να καλυφθεί aller et retour» (Lafont et al, 1982:26).

Αυτό δεν οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η γεωγραφική κατανομή της υπεργολαβίας δεν έχει σημασία, ή ότι η υπεργολαβία δεν είναι σημαντική στην κατανόηση της χωροθετικής διάρθρωσης της παραγωγής σε συγκεκριμένους κλάδους και περιφέρειες, αλλά απλώς ότι είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να γενικεύουμε με βάση τέτοια σχήματα. Προφανώς, είναι δυνατόν να εξαγάγουμε γεωγραφικά χωροθετικά συμπεράσματα για την υπεργολαβία όταν αναφερόμαστε σε συγκεκριμένες πραγματικότητες. Ας πάρουμε για παράδειγμα τη θέση του Sheard για την τάση χωροθετικής συγκέντρωσης που παρατηρείται στην ιαπωνική αυτοκινητοβιομηχανία, η οποία πηγάζει από μια αχρωρική ιδιαιτερότητα του συστήματος kanban. Ή ακόμα την υπόθεση του Scott για τους βιομηχανικούς κλάδους του Λος Άντζελες, που προαναφέρθηκαν. Πάντως, κατά την άποψή μου, τέτοιες γενικεύσεις για τη χωροθετική διάρθρωση της υπεργολαβίας είναι απίθανο να ισχύουν για διαφορετικούς τομείς, διαφορετικές περιοχές ή διαφορετικές χρονικές στιγμές, και αυτό λόγω του άνισου χαρακτήρα της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Συμπέρασμα

Σκοπός του άρθρου ήταν να εξετάσει την υπεργολαβία παραγωγής και το ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην οργάνωση των βιομηχανικών συστημάτων. Μέχρι σχετικά πρόσφατα η υπεργολαβία, τόσο από τους νεοκλασικούς όσο και από τους μαρ-

ξιστές θεωρητικούς, θεωρούνταν αναχρονιστικός παράγοντας του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, που περιοριζόταν στους παραδοσιακούς και τους παρακμάζοντες βιομηχανικούς κλάδους και αναμενόταν τελικά να εξαφανιστεί. Όμως, η επανεμφάνιση της υπεργολαβίας καθώς και άλλων εργασιακών μορφών εκτός των συμβατικών χώρων παραγωγής, τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, έχει οδηγήσει στην αναγνώριση ότι η υπεργολαβία δεν είναι αναχρονισμός αλλά μάλλον αποτελεί μια εναλλακτική λύση ανοιχτή για τη βιομηχανική οργάνωση. Με βάση αυτή την αναγνώριση, προέκυψε η ανάγκη να συγκροτηθεί ικανοποιητική θεωρία σχετικά με τη φύση και τη δυναμική της υπεργολαβίας. Μια από τις πιο ελκυστικές θέσεις της μελέτης για τους δευτερογενείς τύπους παραγωγής στους οποίους περιλαμβάνεται και η υπεργολαβία, είναι η ενιαία αντιμετώπιση της βιομηχανικής οργάνωσης και διάρθρωση και του κατακερματισμού της αγοράς εργασίας. Πολύ συχνά όμως αυτές οι δύο θεωρητικές προσεγγίσεις συναντώνται ξεχωριστά η μία από την άλλη.

Σ' αυτό το άρθρο τονίζεται επίσης ότι η διερεύνηση των διεργοστασιακών σχέσεων υπεργολαβίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ενρύτερη κατανόηση της γεωγραφίας της παραγωγής και των βιομηχανικών συστημάτων. Πάντως, είναι φανερό ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η γεωγραφική κατανομή των υπεργολαβικών σχέσεων εξαρτάται από απρόοπτες καταστάσεις: άρα, ελάχιστες εμπειρικές αναλύσεις μπορούν να γενικευθούν. Αυτό που σαφώς λείπει είναι αναλυτικές λεπτομερείς έρευνες για συγκεκριμένα υπεργολαβικά δίκτυα σε κλάδους και υποκλάδους, ώστε να κατανοήσουμε την οργάνωση και τη δυναμική της σύγχρονης καπιταλιστικής παραγωγής. ■

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amin A. 1985. Restructuring in Fiat and the decentralization of production into Southern Italy. In *Uneven development in Southern Europe*, R. Hudson and J. Lewis (eds.). London: Methuen (forthcoming).
- Bayle-Ottenheim J., LeThomas A. and Salles A. 1973. *La sous-traitance*. Paris: Chotard.
- Berger, S. 1981. The uses of the traditional sector in Italy. In *The petite bourgeoisie*, Bechofer F. and Elliot B. (eds.), 71-89. London: Macmillan.
- Berger S., and Piore M.J. 1980. *Dualism and discontinuity in industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berthomeiu C. and Hanaut A. 1980. Can international subcontracting promote industrialization? *Int. Lab. Rev.* 119(3), 335-49.
- Blois K.J. 1972. Vertical quasi integration. *J. Indust. Econ.* 20, 253-72.
- Brusco S. 1982. The Emilian model: productive decentralisation and social integration. *Camb. J. Econ.* 6, 167-84.
- Brusco S. and Sabel C. 1981. Artisan production and economic growth. In *The dynamics of labour market segmentation*, F. Wilkinson (ed.), 99-113. London: Academic Press.
- Chaillou B. 1977. Definition et typologie de la sous traitance. *Revue Economique* 28(2), 262-85.
- Clawson D. 1980. *Bureaucracy and the labor process: the transformation of US industry, 1860-1920*. New York: Monthly Review Press.
- Clifford E. 1984. Automotive: companies seek support of unions to continue their recent recovery. *Report on Business 1000* June 22, 50-2. Toronto: Globe and Mail.
- Fredriksson C.G. and L.G. Lindmark 1979. From firms to systems of firms: a study of interregional dependence in a dynamic society. In *Spatial analysis, industry and the industrial environment*, F.E.I. Hamilton and G. Linge (eds.), 155-86. Chichester: Wiley.
- Friedman A.L. 1977. *Industry and labour: class struggle at work and monopoly capitalism*. London: Macmillan.
- Harrison P. 1983. *Inside the inner city*. Harmondsworth: Penguin.
- Houssiaux J. 1957a. Le concept de quasi intégration et le rôle des sous traitants dans l'industrie. *Rev. Econ.* 8, 221-47.
- Houssiaux J. 1957b. Quasi intégration, croissance des firmes et structures industrielles. *Rev. Econ.* 8, 385-411.
- IWC (Institute for Workers' Control) 1978. *A worker's inquiry into the motor industry*. London: CSE Books.
- Johnson L.C. and Johnson R.E. 1983. *The seam allowance: industrial home sewing in Canada*. Toronto: Women's Press.
- Lafont J., Leborgne D. and Lipietz A. 1982. Réploiement industriel et espace économique. *Travaux et Recherches de Prospective* 85. Paris: Documentation Française.
- Lee S.M. and Schwendiman G. (eds) 1982. *Management by Japanese systems*. New York: Praeger.
- Lipietz A. 1984. *L'audace ou l'enlèvement: sur les politiques économiques de la gauche*. Paris: Editions La Découverte.
- Littler C.R. 1982. *The development of the labour process in capitalist societies*. London: Heinemann.
- Mattera P. 1980. Small is not beautiful: decentralized production and the underground economy. *Radical Am.* 14(5), 67-76.
- Murray F. 1983. The decentralization of production - the decline of the mass collective worker. *Capital and Class* 19, 74-99.
- Nelson D. 1975. *Managers and workers: origins of the new factory system in the United States, 1880-1920*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Rainnie A.F. 1984. Combined and uneven development in the clothing industry: The effects of competition on accumulation. *Capital and Class* 22, 141-56.
- Ross R. and Trachte K. 1983. Global cities and global classes: the peripheralization of labour in NYC. *Review* 6(3), 393-431.
- Rubery J. and Wilkinson F. 1981. Outwork and segmented labour markets. In *The dynamics of labour market segmentation*, F. Wilkinson (ed.), 115-32. London: Academic Press.
- Sabel C.F. 1982. *Work and politics: the division of labour in industry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salles A. 1972. *Polarisation et sous-traitance*. Paris: Evrolles.
- Salles A. and Schlegel J. 1963. *La sous-traitance dans l'industrie*. Paris: Dunod.
- Scase, R. and Goffec R. 1982. *The entrepreneurial middle class*. London: Croom Helm.
- Scott A.J. 1983b. Industrial organization and the logic of intra-metropolitan location. I: Theoretical considerations. *Econ. Geog.* 59(3), 233-50.
- Scott A.J. 1983c. Industrial organization and the logic of intra-metropolitan location. II: A case study of the printed circuits industry in the Greater Los Angeles region. *Econ. Geog.* 59(4), 343-67.
- Scott A.J. 1983c. Industrial organization and the logic of intra-metropolitan location. III: A case study of the womcu's dress industry in the Greater Los Angeles area. *Econ. Geog.* 60(1), 3-27.
- Sharpston M. 1975. International subcontracting. *Oxford Econ. Pap.* 27, 94-135.
- Sheard P. 1983. Auto-production systems in Japan: organisational and locational features. *Aust. Geog. Stud.* 21(1), 49-68.
- Sugimori Y., et al. 1977. Toyota production system and kanban system: materialization of just-in-time and respect-for-human system. *Int. J. Prod. Res.* 15(6), 553-64.
- Taylor M.J. and Thrift N.J. 1982. Industrial linkage and the segmented economy: I. Some theoretical proposals. *Environ. Plann. A.* 14(12), 1601-13.
- UNCTD 1975. *International subcontracting arrangements in electronics between developed market economy countries and developing countries*. New York: UN.
- UNCTD 1979. *Transnational corporation linkages in developing countries: the case of backward linkages via subcontracting*. UN Centre on Transnational Corporations ST/CTC/17. New York: UN.
- UNIDO 1974. *Subcontracting for modernizing economies*. Vienna: UN.
- Vennin B. and DeBanville E. 1975. Pratique et signification de la sous-traitance dans l'industrie automobile en France. *Rev. Econ.* 26(2), 280-306.
- Watanabe S. 1970. Entrepreneurship in small enterprises in Japanese manufacturing. *Int. Lab. Rev.* 102(6), 531-76.
- Wolin M.L. 1981. *Sweatshop: undercover in the garment industry*. Los Angeles: Herald Examiner.